

Belvidék Horná zem

animovaný dokumentárny film
VLADISLAVY PLANČÍKOVEJ

„Tu, uprostred Európy, má každá rodina svoje tajomstvá. Spomienky ožijú.“

„Dokumentárny film o riešení „maďarskej otázky“ v povojnovom Československu oprašuje zabudnuté príbehy ľudí, ktorých životy poznačili rozhodnutia mocných a mocnejších.“

Realizáciu a distribúciu filmu finančne podporil

AUDIOVIZUÁLNY
FOND

S podporou

Státní fond České republiky
pro podporu a rozvoj
české kinematografie

MINISTERSTVO
KULTÚRY
SLOVENSKEJ
REPUBLIKY

Dokument bol vyvíjaný na medzinárodných workshopoch

La femis
ARCHIDOC
DOCUMENTAIRE ET ARCHIVES

DOK.
INCUBATOR

Hlavný mediálny partner

rtv:
ROZHLAS A TELEVÍZIA
SLOVENSKA

Mediálni partneri

• RÁDIO DEVÍN

• RÁDIO_FM

ÚJSZÓ

parameter
www.parameter.sk

Krátka synopsa

Spomienky ožijú, aby v animovanom dokumente pomohli odhaliť, nakoľko do našej súčasnosti zasahujú historické krivdy a rodinné tajomstvá. Tu, uprostred Európy, ich má takmer každá rodina. Po stopách rodinnej histórie sa vydáva dokumentaristka Vladislava Plančíková, režisérka filmu. Osobne a citlivo zozbierala príbehy generácie, ktorej osudy zmenili drsné rozhodnutia politikov po 2. svetovej vojne na národnostne zmiešanom území nazývanom Felvidék – Horná zem. Film reflektuje stále aktuálnu tabuizovanú tému slovensko-maďarských vzťahov v unikátnej podobe animovaného dokumentu. Cez všetkým povedomé rodinné vzťahy pomáha autorka aj mladému divákovi chápať osudovosť a nadčasovosť dávno vytesnených udalostí. Čo nedokážu rozpovedať svedkovia doby či filmové archívy, dopovedia animované príbehy. Magická, podmanivá hudba Jany Kirschner dodáva autorkinmu rozprávaniu nezvyčajnú intenzitu.

Dlhá synopsa

Popri ceste za naplnením zdedeného prababkinho prania odkrýva vnučka staré príbehy, ktoré dnes pôsobia ako rozprávky, hoci sa skutočne stali. Dokumentárny film *Felvidék – Horná zem* rozpráva o riešení „maďarskej otázky“ v povojnovom Československu a o imaginárnej šachovej partičke medzi Slovákami a Maďarmi, kde ale nič nie je čiernobiele. Oprašuje príbehy obyčajných ľudí, ktorých životy poznačili rozhodnutia mocných a mocnejších. Stáva sa tak filmom o láske, domove a (ne)správnych rozhodnutiach.

Horná zem (Horniaky, Horný vidiek, Horné okolie, Felvidék) – kus zeme, ktorá bola svedkom straty domova, lásky, identity, krutého posúvania hraníc a národov. Už je dávno definitívnu minulosťou, dodnes však nenastal pokoj a rany nie sú zahojené. Pred siedmimi dekadami tzv. Benešove dekréty, prezidentské dekréty vydané počas a po skončení 2. svetovej vojny v Československej republike, rozhodli o. i. o odsune a konfiškácii majetku Nemcov a Maďarov na území republiky.

Dnes často kritizované najmä pre postuláciu princípu kolektívnej viny a diskriminácie na základe národnosti, ostávajú Benešove dekréty predmetom diskusie. Tak ako Nemci museli opustiť Československo, vyvstala otázka, čo s Maďarmi, keďže víťazné mocnosti neodobrili ich odsun ako v prípade Nemcov. Poslovenčenie juhu krajiny sa dialo cestou reslovakizácie, nútenými prácami v Čechách a tzv. výmenou obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. 27. februára 1946 podpísali slovenský minister zahraničných vecí Vladimír Clementis a János Gyöngyösi za maďarskú stranu zmluvu o výmene obyvateľstva, na základe ktorej mohli zo Slovenska vystahovať toľko Maďarov, koľko Slovákov sa dobrovoľne prihlásilo k repatriácii. Približne 89 660 Maďarov muselo odísť a navrátilo sa okolo 71 787 Slovákov. O tom, ako presídľovanie zasiahlo osudy ľudí na oboch stranách, hovorí film *Felvidék – Horná zem*.

Rozprávačský koncept prachom zapadnutých starých príbehov, takmer rozprávok či balád, dáva priestor netradičnej forme obrazového rozprávania – oživovania predmetov (fotografií, máp, listov, šperkov, hrnčiekov, topánok...) animačnou technikou stop-motion. Prináša odľahčenie, vtip, cit a ducha doby, podporuje esenciu archívnych materiálov a výpovedí pamätníkov, oživuje spomienky.

PARAMETRE

Názov: Felvidék - Horná zem

Krajina: Slovensko

Formát: DCP, Blu-ray, DVD

Jazyková verzia: slovensko-maďarská

Zvuk: Dolby Digital

Obraz: 16:9

Dĺžka: 75 min.

Žáner: animovaný dokumentárny film

Scenár, réžia a animácia: Vladislava Plančíková

Strih: Terézia Mikulášová, Zuzana Cséplő

Kamera: Dušan Husár

Hudba: Jana Kirschner

Fotografie: Debora Pastirčáková

Zvuk: Igor Baar

Dramaturgia: Peter Kerekes, Gesa Marten

Dramaturg za RTVS: Miroslava Tomaníková

Dramaturg za ČT: Ivana Pauerová

Produkcia: Michal Hollán, Tomáš Kaminský

Producent: Tomáš Kaminský (SK), Jarmila Poláková (CZ)

Distribúcia v SR: Filmtopia s.r.o.

© 2014 Mandala Pictures, Film&Sociologie, Česká televize, RTVS, Slovenský filmový ústav

V kinách od 25. marca 2014.

Vladislava Plančíková scenár, réžia, animácia

„Toto je môj osobný príbeh. Všetko sa začalo zamyslením sa nad babkinými slovami, že prišla na Slovensko z Maďarska ešte ako malé dieťa s celou svojou rodinou. A jej mama, mamovka, si nikdy na Slovensku nevedela zvyknúť. Vraj apovka (babkin otec) sa rozhodol presťahovať z Maďarska, kde žili pod silnou maďarizáciou, medzi svojich, teda na Slovensko k Slovákom. Mamovka nechcela a veľmi plakávala dlhé roky, nikdy sa tu necítila doma. Možno preto, lebo ich miesto sľubovaného slovenského prostredia presídlili do maďarskej dediny, do domu vysídleného Maďara. Alebo preto, lebo jej chýbala rodná zem, krajina, domov... Babka bola malá, takmer nič si nepamätá a doteraz nerozumie týmto súvislostiam... Že ako, prečo, načo... Vie len, že to nejako súvisí s núteným odchodom "slovenských Maďarov" do Maďarska, čo im Maďari, ktorí tu na Slovensku zostali, doteraz nevedia celkom odpustiť. A hoci má len za hrst' spomienok na rodný Komlôš v Maďarsku, lebo celý život prežila v juhoslovenskej Mostovej, srdce ju tam stále ťahá. Chcela som zistiť, prečo a čo sa vlastne stalo, lebo v škole sme sa o tom neučili. Čítala som, rozprávala sa s historikmi a ľuďmi, ktorých sa to dotklo. Nielen s presídlenými dolnozemskými Slovákami z Maďarska do rodného kraja, ale aj s Maďarmi, ktorí museli zo Slovenska navždy odísť, lebo o tom rozhodli iní. Rozprávala som sa s takmer úplne asimilovanými Slovákami, ktorí ostali žiť v Maďarsku a tiež s Maďarmi, ktorí žijú na juhu Slovenska a boli svedkami posúvania hraníc a presúvania ľudí. Všetci svorne tvrdia, že to je len politika, čo ničí ľudské životy a vyvoláva napätie, nenávisť a zlo... Mnohí pritom čakajú len slovko „prepáčte“. Tu už dávno nejde o majetky a otváranie Benešových dekrétov. Stalo sa, čo sa stalo, treba dopísať túto knihu a ísť ďalej.“

Úryvok z článku o animácii v dokumentárnom filme

Článok bol publikovaný v časopise HOMO FELIX 2/2013 pod názvom *Animácia v (súčasnom) slovenskom dokumentárnom filme*, autorka: Mária Ferenčuhová

Felvidék by sme mohli označiť ako dokumentárno-animovaný film, keďže miera, s ktorou využíva animačné postupy, sa takmer vyrovnáva množstvu dokumentárne nasnímaných výpovedí starších pamätníkov i mladých protagonistov, alebo množstvu strihových sekvencií tvorených zábermi zo súkromných alebo oficiálnych filmových archívov. Plančíková pritom využíva viacero animačných postupov.

„Oživuje“ sekvenčne snímané fotografie a vnáša do nich trhaný alebo naopak doslova „rozviaty“ pohyb. Túto metódu používa na skratkovité vyjadrenie motívu cesty a cestovania a zároveň na sprítomnenie naratívnej línie slubu, ktorý dala babka svojej slovenskej matke presídlenej z Komlóša do maďarskej dediny na juhu Slovenska. Rovnako ju využíva na zobrazenie svojho vlastného dôverného a nežného vzťahu k babke.

Na rozprávanie svojej osobnej histórie využíva Plančíková aj veľmi jednoduchú animáciu dvojrozmerných nehybných figúrok povytíraných z fotografických momentiek, prípadne iných kolážovito pozliepaných postavičiek. Podobný princíp používa aj pri vizualizácii ďalších drobných, no z hľadiska veľkej histórie bezvýznamných historiek. Prípadne si rodinnú históriu „číta“ z čiar na dlaniach, kde má v dvojexpozícii „nakreslené“ postavičky, presúvajúce sa z „hornej zeme“ ľavej ruky na „dolnú zem“ pravej ruky. V jednom prípade sa autorka dokonca uchýli k metaforicko-metonymickému vyrozprávaniu cudzieho rodinného príbehu: vtedy animuje topánky, ktoré sú synekdochou konkrétnych postáv i ľudských ciest a osudov, krabice od topánok, ktoré zase metaforicky znázorňujú presúvajúce sa príbytky.

No v prvom rade sa Plančíková vracia k animácii na Slovensku kedysi takých obľúbených zemepisných máp. (...)

Tieto mapy však nie sú len strohými animovanými nákresemi vývoja geopolitickej situácie, ktoré by si nárokovali na faktografickosť a objektivitu. Rozprávačka, implikovaná autorka filmu, pri nich totiž preberá naratívny model rozprávky: „Kde bolo, tam bolo, bola raz jedna zem. Potom prišli ľudia. Zmiešali sa v jednom obrovskom chaose a začali bojovať.“ Rozprávkový rámec podporuje aj to, že kontúry európskeho kontinentu sú vyvýšené nad hladinu mora. More je tvorené bielym štrkom, vďaka čomu sa v Európe „voda sype a piesok leje“. No metaforicko-metonymické spodobnenie vojnového konfliktu nemusí evokovať len rozprávku, ale aj dokumentárny film Petra

Kerekesa *Ako sa varia dejiny*, ktorý je tiež postavený na kuchynských metaforách. U Kerekesa sa však viac než rozprávkový rámec objavuje rámec hry.

V Plančíkovej filme sa takisto objavuje motív hry – vojna sa totiž „varí“ vo vojenskej helme, kde sa navzájom miešajú ingrediencie, pričom obyvatelia jednotlivých štátov sú reprezentovaní práve rôznymi druhmi strukovín (šošovica, hrach, rôzne variety fazule). No zároveň je to veľmi presné znázornenie toho, že z hľadiska veľkej histórie pri súkromných malých dejinách „ide o fazuľky“. Vzápätí už vidíme a zakúšame, aké dôsledky má táto hra o fazuľky na životy celých rodín, a v širšom meradle dokonca na národnú identitu.

Úryvky z rozhovoru s autorkou

Rozhovor bol publikovaný v časopise HOMO FELIX 2/2013 pod názvom *Felvidék. Horná zem*.
O nožíku, ktorý môže rezať do citlivých tém, autorka: Žofia Bosáková

Vladislava, vybrala si si tému, ktorá na slovenskej aj maďarskej strane vyvoláva u niektorých skupín obyvateľstva búrlivé reakcie. Z akej potreby vyrastal *Felvidék*, keďže je to tvoj prvý celovečerný film, si režisérka, scenáristka, podieľala si sa aj na animovaných častiach?

Od detstva som vyrastala na slovensko-maďarskom území v Mostovej, ktorá je mojím Macondom. Miešali sa tu kultúry a vplyvy, ktoré sa prenášali z generácie na generáciu. Zmiešané prostredie má odlišnú charizmu od zvyšku Slovenska, ktorá sa prejavuje na ľudských vzťahoch a mentalite. Konkrétne podnety sa vo mne hromadili dlhšie, riešila som vlastnú identitu. Od malička som cítila, že nepatrím medzi Slovákov ani Maďarov. Navštevovala som slovenské školy, no mala som maďarský prízvuk, hovorili mi, že aj moje texty sú pod vplyvom maďarskej štylistiky – bola som tá Maďarka, ktorá nevie po slovensky. A pritom sme boli slovenská rodina v maďarskej dedine. Mama sa napríklad celý život nenaučila po maďarsky. Babka sa so mnou rozprávala po slovensky, ale s dedom a susedkami po maďarsky. Tie zas so mnou hovorili po maďarsky. Tento mišung bol pre mňa prirodzený, až kým som sa nezačala zaujímať o vlastné korene. O slovensko-maďarských vzťahoch som vedela málo, musela som sa vzdelávať, čítať historické knihy, stretávať sa s historikmi a pamätníkmi.

Dozvedela si sa pri svojom výskume bližšie, z čoho vychádza napätie v súčasnosti, po desiatkach rokoch od vysídľovania a presunoch? Napríklad aj tvoji rodičia boli opatrní vo vyjadrovaní pred kamerou.

Komunizmus tabuizoval maďarskú otázku. Generácia mojich rodičov ju nevníma ako svoju tému. Ľudia, čo zažili najťažšie časy presunov a vysídľovania, už vy-mierajú. Téma pritom rezonuje v bežnej komunikácii, to napätie je jednoducho implicitne prítomné. Myslím si, že ľudia sa snažia nehovoriť, aby mohli zabudnúť, boja sa agresie či pomsty. Tak ako sa časom vzájomné vzťahy obrúsili, ľudia nechcú prebúdzat podriemkavajúceho ducha. V zásade nechcú vidieť bolesť a traumy tých druhých, hoci tieto problémy sú zrkadlové. Keď, máš krv na vlastných rukách,“ nemôžeš veľmi vyskakovať a prispôbiš si interpretáciu tak, aby vyhovovala tvojmu svetonázoru. Všimla som si, že ľudia nehovoria celkom vždy pravdu, niektoré veci nespomenú. Napríklad slovenský farár ma vyhodil z fary, lebo ma považoval za nebezpečný živel, čo sa nemá rozprávať s jeho farníkmi. No stretla som aj krásnych ľudí, napríklad pána Miklósa Arata, Maďara vysídleného na Komlós. Hoci odsúdil protimaďarské konanie po vojne zo strany Československa, usúdil, že ide o dôsledok rovnakej perzekúcie Slovákov po Viedenskej arbitráži z toho istého územia, čo zažil ako dieťa. Bolo to jedno z najkrajších stretnutí bez napätia, o ktorom tu je reč, pretože napätie je len tam, kde sú veci nevy povedané a (seba)klam.

Aká bola koncepcia výtvarnej zložky filmu?

Vedela som, aké animačné techniky chcem použiť a čo nimi chcem dosiahnuť: oživiť minulosť v jemnejšej podobe s dostatočným emocionálnym nábojom. My diváci odlišne vnímame animáciu, je to podľa mňa dedičstvo z detstva, asociujeme si ju s rozprávkovosťou a fantazijnosťou. Na pitchingu počas Archidocu som si uvedomila, že animáciou vo svojom filme oživím dieťa v dospelom človeku. Napríklad moje spomienky zo základnej školy by sa nedali zachytiť v obraze, ak som nechcela použiť rekonštrukciu situácií alebo ich ponechať v slovnej rovine. Takisto bolo nemožné rekonštruovať spomienky starých ľudí. Týkali sa živej a citlivej témy a neviem si predstaviť manipulovať ich do neprirodzených situácií z hľadiska ich veku a emocionálneho prežívania. Rekonštrukcia na mňa pôsobí menej dôveryhodne ako animácia, nerada by som podsúvala emócie. Keďže som chcela oživiť históriu, orientovala som sa na animáciu reálnych predmetov, zeme, hlíny, výšiviek, fotografií, jednoducho evokovala som minulosť, zachovala som istú hravosť, no bez prílišnej ornamentálnosti a insitnosti. Nechcela som mať animáciu príliš dokonalú, dala som do nej kúsok zo seba a môjho pohľadu. Veľmi mi pomohli Tereška Mikulášová, Andrej Gregorčok a Iva Šebestová. Na rozdiel od dokumentaristov boli zvedaví na prepojenie týchto dvoch postupov a tešili sa z neho.

Životopisy tvorcov

Vladislava Plančíková (réžia)

Vladislava Plančíková vyrástla v malej maďarskej dedine na juhu Slovenska. Záujem o ľudské príbehy, dejiny a sociálnu sféru ju priviedli k štúdiu žurnalistiky na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Po získaní bakalárskeho titulu začala študovať dokumentárnu tvorbu na FTF VŠMU v Bratislave, jej študentské filmy *Papa* (2008), *Našiel by som cvrčka v tráve* (2009) a *A. Kraus* (2010) uviedlo viacero filmových festivalov. *Felvidék – Horná zem* je jej magisterským absolventským filmom. Počas štúdia a po ňom pracovala na viacerých televíznych projektoch (*Axa Šťastná šťastie* priniesla z dokumentárneho cyklu *Deti o deťoch*, *Ako chytať ryby* z dokumentárneho cyklu *Muži o mužoch*, publicistická relácia *Cesty nádeje*) a spolupracovala s neziskovými organizáciami *Úsmev ako dar*, *Návrat*, *Hodina Deťom* (filmy *Anglicko-slovenská pusa*, *Z domova domov*, *Kukulienka* z cyklu *Uspávanie*).

Tomáš Kaminský (producent)

Tomáš Kaminský absolvoval štúdium odboru filológia: slovenský a poľský jazyk na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, od roku 1994 pôsobí ako žurnalista v médiách (press, rádio, televízia) a v nezávislých spoločnostiach (Monarch, Piknik Pictures) ako dramaturg, scenárista, režisér a kreatívny producent. Režisérsky stojí za krátkometrážnymi dokumentárnymi filmami *Malé veľké dejiny Mikuláša Hubu* (1998), *Neskoro na návrat* (1999), *Paralelné svety - paralelné Košice* (2002) a niekoľkými ďalšími. V roku 2010 založil nezávislú umeleckú a dokumentaristickú spoločnosť Mandala Pictures, ktorá o. i. v roku 2012 produkovala dokument režiséra Jara Vojteka *Cigáni idú do volieb*.

Dušan Husár (kamera)

Dušan Husár sa už počas štúdia kamery na Filmovej a televíznej fakulte Vysokej školy múzických umení podieľal na viacerých krátkych filmoch, videoklipech, propagačných spotoch a televíznych reláciách. *Felvidék – Horná zem* je jeho debutom na poli celovečerného filmu. Z filmografie: *Fotografi: Robo Kočan* (réžia: Roman Bünger, 2011), *Ekki múkk* (réžia: Paulína Mačáková, 2012), *Deti znova nájdené* (réžia: Teodor Kuhn, 2012), *Atómka* (réžia: Lena Hashimoto, 2012).

Zuzana Cséplő (strih)

Zuzana Cséplő po skončení Slovenskej technickej univerzity v Bratislave študovala strih na Filmovej a televíznej fakulte Vysokej školy múzických umení v Bratislave. Ako strihačka spolupracovala s viacerými významnými slovenskými filmármi na projektoch rôznych druhov a žánrov, na dokumentoch *Posledná maringotka* (réžia: Peter Beňovský, 2008), *Hranica* (réžia: Jaroslav Vojtek, 2009), *Ilja* (réžia: Ivan Ostrochovský, 2010), ako aj na hraných filmoch *Smutný valčík* (réžia: Jaroslav Rihák, 1996), *Ďalšie dejstvo - Következő felvonás* (réžia: Mátyás Prikler, 2006), *Cinka Panna* (réžia: Dušan Rapoš, 2009) či *Ďakujem, dobre* (réžia: Mátyás Prikler, 2009).

Terézia Mikulášová (strih)

Terézia Mikulášová vyštudovala strih na Filmovej a televíznej fakulte Vysokej školy múzických umení v Bratislave a absolvovala kurz klasickej 2D animácie na univerzite vo Vancouveri, kde v súčasnosti žije a pôsobí. Podieľala sa na strihu hraných, dokumentárnych aj animovaných filmov, animácii sa tiež sama venuje. Z filmografie: *A. Kraus* (réžia: Vladislava Plančíková, 2010), *Anglicko-slovenská pusa* (réžia: Vladislava Plančíková, 2010), *Praví chlapi* (réžia: Matúš Krajňák, 2010), *Do you love me?* (réžia: Matúš Krajňák, 2011), *Longing* (réžia a animácia: Terézia Mikulášová, 2011), *Bublina* (réžia: Mária Oláhová, 2012), *Cigáni idú do volieb* (réžia: Jaro Vojtek, 2012), *The Theory of Happiness* (réžia: Gregory Gan, 2013).

Jana Kirschner (hudba)

Jana Kirschner sa na poli slovenskej populárnej hudby pohybuje od roku 1997, kedy jej vyšiel vo vydavateľstve Universal Music debutový album s názvom Jana Kirschner. Po dvoch rokoch, účasti v súťaži krásy Miss Slovensko a spolupráci s mnohými významnými muzikantmi, vydala v roku 1999 album *V cudzom meste*, ktorý jej priniesol komerčný úspech aj množstvo ocenení. Tretí album *Pelikán* vydala Jana v roku 2002 a o dva roky neskôr ho nasledoval album *Veci čo sa dejú*. V roku 2007 nahrala v Londýne album *Shine*. Rok na to ju ale obrovský úspech jej titulnej piesne k filmu *Pokoj v duši* (2008) a túžba tvoriť v rodnom jazyku primäli k tvorbe albumu *Krajina rovina* (2009). Slovenským folklórom a etnológiou sa Jana inšpirovala aj pri tvorbe zatiaľ posledného, mimoriadne oceňovaného albumu *Moruša biela* (2013).

Kontakty

Režisérka – Vladislava Plančíková
vladislava@hornazem.eu

Producent – Tomáš Kaminský, Mandala Pictures
tomaskamin@mandalapictures.eu
+421 908 201 674

Distribútor v SR, Public Relations – Peter Gašparík, Filmtopia
pr@filmtopia.sk
+421 915 711 880

Felvidék Horná zem

"Spomienky ožijú..."

